

Helsehjelp gitt med tvang etter pasient- og brukerrettighetsloven kapittel 4A

Reglene i pasient- og brukerrettighetsloven kapittel 4A åpner for at somatisk helsehjelp kan gis selv om pasienten motsetter seg helsehjelpen, dersom visse vilkår er oppfylt. Formålet med reglene er for det første å sikre nødvendig helsehjelp til pasienter uten samtykkekompetanse og som motsetter seg helsehjelpen. For det andre er formålet å forebygge og redusere bruken av tvang. Loven oppstiller flere vilkår som alle må være oppfylt for å kunne gi somatisk helsehjelp med tvang:

Pasient over 16 år

Kap. 4A gjelder for myndige og mindreårige over 16 år, dvs. personer over den helserettslige myndighetsalder, samt personer fratatt rettslig handleevne på det personlige området etter vergemålsloven § 22 tredje ledd. Kapittel 4A gjelder kun for *pasienter* som mottar helsehjelp. Kapittelet 4A gir ikke adgang til å anvende tvang overfor *brukere* av tjenester etter helse- og omsorgstjenesteloven som ikke er helsehjelp.

Manglende samtykkekompetanse til helsehjelp

Det er en forutsetning at *pasienten mangler samtykkekompetanse til helsehjelp*. Pasienter som er vurdert å inneha samtykkekompetanse, har man etter norsk rett ikke anledning til å gi tvungen somatisk helsehjelp til. Om pasienten har samtykkekompetanse eller ikke, må vurderes etter bestemmelsene i pasient- og brukerrettighetsloven kapittel 4. Se <https://www.helsedirektoratet.no/rundskriv/pasient-og-brukerrettighetsloven-med-kommentarer/samtykke-til-helsehjelp> for videre lesing om samtykkekompetanse.

Motstand mot helsehjelpen

En forutsetning i loven er at *pasienten motsetter seg helsehjelpen*. Motstanden kan komme til uttrykk på flere måter, både verbalt, fysisk eller ved andre kommunikasjonsmåter. Eksempler på motstand kan være at pasienten sier at han eller hun «vil hjem», rister på dørhåndtak, slag, spark, roping, klyping osv.

Somatisk helsehjelp

Det er et vilkår at helsehjelpen er *somatisk*, dvs. det som dreier som om kroppen, i motsetning til lidelser som rammer sinnet (psyken). Helsehjelp etter kapittel 4A omfatter i utgangspunktet alle handlinger som har forebyggende, diagnostisk, behandlende, helsebevarende, rehabiliterende formål eller pleie- og omsorgsformål, og som utføres av helsepersonell, jf. § 1-3 bokstav c.

Grense mot psykisk helsevern, herunder bruk av psykofarmaka

Undersøkelse og behandling av psykiske lidelser uten eget samtykke gis etter reglene i psykisk helsevernloven. Legemidler som gis til behandling av psykiske lidelser (psykofarmaka) faller utenfor virkeområdet til kapittel 4A. Dersom bruk av slike legemidler er nødvendig for å få gjennomført undersøkelse/behandling av en somatisk lidelse, vil dette imidlertid som utgangspunkt være innenfor rammen av de tiltak som er tillatte. Det er en forutsetning at bruk av psykofarmaka kun skjer med det formål å få gjennomført undersøkelsen eller behandlingen av den somatiske lidelsen. Så snart denne er gjennomført, må medisineringsen opphøre. Å fortsette bruk av psykofarmaka etter at undersøkelsen er gjennomført, og uten pasientens samtykke, for å behandle pasientens psykiske lidelse, vil være i strid med § 4 A2 andre ledd.

Tillitsskapende tiltak

Det er også et vilkår at *tillitsskapende tiltak må ha vært forsøkt* før det kan ytes helsehjelp med tvang. Dette innebærer at helsepersonell skal forsøke å legge til rette for helsehjelpen uten å bruke tvang. med mindre det er åpenbart formålsløst å prøve dette. «Åpenbart formålsløst» er et

strengt vilkår, og det skal mye til for at helsepersonell ikke skal forsøke tillitsskapende tiltak før tvungen helsehjelp eventuelt iverksettes.

Vesentlig helseskade

Videre er det et vilkår for å yte tvungen somatisk helsehjelp at unnlatelse av å gi helsehjelpen kan føre til *vesentlig helseskade på pasienten*. Helseskade omfatter både fysisk og psykisk skade. At helseskaden må være vesentlig betyr at den må ha et betydelig omfang og/eller alvorlige konsekvenser. Begrepet «vesentlig» innebærer at listen skal ligge høyt for å bruke tvang. Kapittel 4A gir ikke adgang til å yte helsehjelp på grunn av fare for skade på andre enn pasienten.

Nødvendig helsehjelp

Et annet vilkår er at *helsehjelpen må anses som nødvendig*. Hva som er nødvendig for å hindre vesentlig helseskade, må avgjøres etter en konkret faglig vurdering av det helsemessige behovet til pasienten. Det er ikke et krav etter loven at helsehjelpen skal kunne gi fullstendig helbredelse. Helsehjelpen kan derfor bli ansett som nødvendig for å hindre vesentlig økt helseskade ved en kronisk sykdom.

Tiltaket må stå i forhold til behovet for helsehjelpen

Det er videre et vilkår om *at tiltaket må stå i forhold til behovet for helsehjelp*. Selv om det er fare for vesentlig helseskade dersom den nødvendige helsehjelpen ikke blir gitt, må helsepersonellet også vurdere om tvangstiltaket står i forhold til behovet for helsehjelp. Tiltaket må virke klart mer positivt enn de negative konsekvensene av å bruke tvang, før kravet om forholdsmessighet skal anses oppfylt.

Helhetsvurdering

Dersom helsepersonellet konstaterer at de ovennevnte vilkårene for tvungen helsehjelp er oppfylt, skal det til slutt foretas en *helhetsvurdering*. Helsehjelpen kan bare gis når dette etter helhetsvurderingen fremstår som den klart beste løsningen for pasienten. Helsepersonellet skal alltid ta utgangspunkt i pasientens behov. Hensynet til medpasienter eller arbeidssituasjonen til helsepersonellet er ikke grunnlag for å gi tvungen helsehjelp.

Saksbehandling

Dersom det er vurdert at alle vilkårene for tvungen somatisk helsehjelp er til stede, må det fattes et vedtak. Det er det helsepersonellet som er ansvarlig for helsehjelpen som gjør. Vedtaket er gjeldende fra vedtaksdatoen, og er ikke avhengig «godkjenning» fra Fylkesmannen for å tre i kraft eller være gjeldende. Kopi av vedtaket skal imidlertid sendes til Fylkesmannen. Dette er for at Fylkesmannen skal kunne føre tilsyn med bruken av tvang og eventuelt på eget initiativ overprøve vedtakene.

Vedtaket om tvungen somatisk helsehjelp kan påklages til Fylkesmannen av pasienten selv eller pasientens nærmeste pårørende. Dersom et vedtak om helsehjelp etter dette kapitlet ikke er påklaget og helsehjelpen vedvarer, skal Fylkesmannen når det har gått tre måneder fra vedtaket ble truffet, av eget tiltak vurdere om det fortsatt er behov for helsehjelpen. Dette innebærer at alle vedtak med en varighet over tre måneder skal etterprøves, ikke bare de vedtakene som blir påklaget. I denne etterkontrollen fatter Fylkesmannen vedtak om opprettholdelse, endring eller oppheving av tvangstiltaket, og dette vedtaket kan også påklages.

De mest inngripende vedtakene, dvs. vedtak som innebærer innleggelse og tilbakeholdelse i helseinstitusjon og vedtak om helsehjelp som strekker seg ut over tre måneder, kan bringes inn for retten av pasienten eller nærmeste pårørende for domstolsprøving.

Nyttige linker

På Helsedirektoratets nettsider ligger rundskriv til Pasient- og brukerrettighetsloven:
<https://www.helsedirektoratet.no/rundskriv/pasient-og-brukerrettighetsloven-med-kommentarer/helsehjelp-til-pasienter-uten-samtykkekompetanse-som-motsetter-seg-helsehjelpen-mv>

På [helsedirektoratet.no](https://www.helsedirektoratet.no) finner man også vedtaksmal som kan benyttes.